

ОРЧУУЛАГЧ, ХЭЛМЭРЧИЙН ЭХ ХЭЛНИЙ СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ АСУУДАЛД

Э. Мөнх-Учрал¹, Ш.Эгшиг²

Abstract: Organizing a training of translators and interpreters, we had to consider the equal inclusion of native language and foreign language courses in the curriculum. Based on the content of the native language courses taught in the pilot training, we present five modules and 16 teaching methods of the native language training curriculum that were agreed upon through our academic discussions. The article provides a review of the previous research on the training modules and training methods, theoretical basis, and comparison with native language training methods that are not intended for specific specialists.

Түлхүүр үг: орчуулга, хэлмэрчилгээ, орчуулгын чадамж, эх хэл, эх хэлний сургалт, сургалтын хөтөлбөр, сургалтын бүрэлдэхүүн (модуль)

УДИРТГАЛ

Алив хүний төрөлх хэлний мэдлэг боловсрол орчуулгын чанарт нөлөөлдөг нь судалгаагаар тогтоогдсон ч, орчуулагч, хэлмэрч мэргэжилтэнд зориулсан эх хэлний хөтөлбөрийг бид өмнө боловсруулж байгаагүй нь шинэ сорилт болсон билээ.

Сүүлийн үеийн нийгэм, шинжлэх ухаан, хиймэл оюун, техникийн хөгжил, эрэлт хэрэгцээний улмаас *орчуулга (translation)*, *хэлмэрчилгээ (interpretation)*-ний салбарт шинэ сорилт бий болж буйг дагалдан орчуулагч, хэлмэрчийн чадамжийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн судалгаа олон улсад эрчимжиж байна (Bell 1991, Ozorco 2000, Leal 2003, Alves and Goralves 2007, Cano 2014, Quinci 2014, Robert, Ramael et al. 2016, Ollala-Soler 2017).

Монгол Улсын тухайд, МУИС-ийн “Орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэшлийн үнэлгээний төв” (ОХМУТ) 2021 оноос “Монгол Улсын орчуулагч, хэлмэрчийн чадамжийн судалгаа” төслийг санаачлан хэрэгжүүлж, энэ хүрээнд орчуулгын чадамжийн гол загваруудад (РАСТЕ 2003, Klimczak-Pawlak 2018) тулгуурлан, *хос хэлний (bilingual)*, *хэл шинжлэлийн бус (extra-linguistic)*, *орчуулгын мэдлэгийн (knowledge of translation)*, *эх сурвалж ашиглах (instrumental)*, *стратегийн (strategic)*, *сэтгэхүй-сэтгэл зүйн (psycho-psychological)*, *соёл хоорондын (intercultural)* гэсэн долоон дэд чадамж (*sub-competence*)-ийг судалж, англи, хятад, орос, солонгос, япон, турк, итали, испани зэрэг олон хэлний орчуулагч, хэлмэрчийн ур чадварыг судалсны (Egshig нар 2024) үр дүнд мэргэшлийн үнэлгээний арга зүйгээ боловсруулсан болно.

Тус судалгаа болон 2024.09.30-нд МУ-ын Ерөнхийлөгчийн ивээл дор амжилттай зохион байгуулсан “Монголын орчуулагчдын анхдугаар чуулган” (МОАЧ)-аас гарсан зөвлөмжид суурилан гадаад хэл, монгол хэлний мэдлэг чадварыг үнэлэх “Орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэшлийн шалгалт” (ОХМШ буюу англи хэлээр МАЕТИ - Mongolia Accreditation Exam for Translators and Interpreters)-ыг 2025 оны 9 сараас зохион байгуулж, 3-р түвшний гэрчилгээ олгож эхэллээ.

¹ доктор (Ph.D), МУИС, ШУС, ХУС, Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим, 0000-0002-7917-1253.

² доктор (Ph.D), дэд профессор, МУИС, ШУС, ХУС, Ази судлалын тэнхим, 0000-0002-5904-9867.

Улмаар, ОХМУТ-ийн төлөвлөгөө, МОАЧ-аас гаргасан зөвлөмж, шалгалтад оролцогчдын зүгээс тавьсан хүсэлтийн дагуу орчуулагч, хэлмэрчид зориулсан сургалтыг 2025 оны 11 сараас зохион байгуулж, одоо хоёр дахь сургалтаа хийж байна.

Дээр дурдсан ОХМУТ-ийн судалгаа, МОАЧ-ы зөвлөмж, шалгалт, сургалтад оролцсон орчуулагч, хэлмэрчдийн зүгээс нэн тэргүүнд сайжруулахыг хүсэж буй зүйл нь монгол хэлний мэдлэг, монгол хэлээр орчуулга, хэлмэрчилгээ хийх чадвар байна.

Энэ нь зөвхөн монголын хамаатай онцгой тохиолдол бус аж. Тухайлбал, орчуулагчийн чадамж нь зөвхөн гадаад хэлний мэдлэгээр тодорхойлогдохгүй, харин тухайн салбарын талаарх мэдлэг, туршлага, эх хэлний нарийн мэдлэг, хэл сэтгэлгээний шүтэн барилдлага, эх хэлээрээ найруулан бичих хийгээд зөв хэлж ярих ур чадвар, дискурсийн бүтэц, хэлний хэрэглээ зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалдаг. Тийм учраас орчуулгын чадамжийн судалгаанд *эх хэлний мэдлэг* нь *хоёр хэлний* болон *стратегийн* дэд чадамжийн суурь бүрэлдэхүүн хэсэг гэж үздэг (РАСТЕ 2003; Albir 2015).

Иймээс, энэхүү өгүүлэлд гадаад хэл сайтай боловч орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэжлийн түвшинд эх хэлээ сайжруулах шаардлагатай бодит байдлаас урган гарсан уг эрэлт хэрэгцээг хангахуйцаар орчуулагч, хэлмэрчид зориулсан эх хэлний сургалтын үр өгөөжийг дээшлүүлэхэд хувь нэмэр оруулах зорилгоор судалгаа хийж, монгол хэлний сургалтад хэрэглэж болох таван модуль, арван сургалтын арга зүйг дэвшүүлэх болно.

СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Өнөөгийн байдлаар монгол хэл, бичгийн судалгаанд орчуулгын хэлний нөлөө, орчуулгаас үүдсэн алдаа мэдгийг илрүүлэх, түгээмэл тохиолддог алдааны учир шалтгааныг тайлбарлах, засах арга замыг өгүүлэх байдлаар багагүй анхааран дурдаж ирсэн юм (Ринчен 1991, 2008: 104-149, Шагдарсүрэн 2007, 2010, 2012, 2023, Чоймаа 2009: 125-135, Дулам 2012: 8-12, Өнөрбаян 2012: 38-39, Аким 2013: 13-15, Өвгөнхүү 2013: 21-23, Отгонсүрэн 2012: 35-37, Пүрэв-Очир нар 2013: 49-54, Шархүү 2014: 66-69, Балдан 2014: 23-26, Бадраа 2014: 54-56, Мөнхцэцэг 2014: 70-72, Нэргүй 2014: 73-76, Баттогтох 2015: 83-85, Erdenebat 2020 г.м.). Ялангуяа Ц. Шагдарсүрэнгийн “Эх хэлээ эвдэхгүй юм сан” (2007, 2012, 2022) бүтээлд эх хэлний онцлог, орчуулгаас үүдсэн алдаа мадаг, тэдгээрийг илрүүлэх, алдаа гарах учир шалтгаан, засах арга замыг өгүүлсэн байдгаараа чухал ач холбогдолтой.

Хэдий тийм боловч, орчуулагч, хэлмэрчийн эх хэлний мэдлэг, чадварыг сайжруулахад тухайлан зориулсан судалгаа хомс, сургалтын загвар, хөтөлбөр хараахан гараагүй байна.

Түүнчлэн, орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэшлийн шалгалт (ОХМШ)-ыг анхан шат буюу 3-р зэргийн түвшинд авч байна. Шалгалтыг орчуулагч, хэлмэрч тус бүрээр 4 ур чадварыг шалган авч байгаагийн эхний хоёр хэсэг нь гадаад хэлний ерөнхий мэдлэг болон монгол хэлний шалгалт, орчуулагчийн хувьд гурав, дөрөвдүгээр шалгалт нь монгол хэлнээс гадаад хэлээр, гадаад хэлнээс монгол хэлээр орчуулах бол хэлмэрчийн хувьд хоёр тийш хэлмэрчлэх шалгалт байдаг. Үүнээс монгол хэлний ерөнхий мэдлэг, чадвар, хандлагыг

- *цэг цэглэл, тэмдэглэгээ,*
- *зөв бичих дүрэм,*
- *бүтээврийн найруулга,*
- *үгийн сангийн найруулга,*
- *өгүүлбэрийн найруулга,*
- *монгол сэтгэлгээний онцлог* гэсэн дэд хэсгээр үнэлж байна.

ОХМШ-ын бүтэцтэй холбоотойгоор, дээр өгүүлсэнчлэн орчуулагч, хэлмэрчийн чадварыг дээшлүүлэхэд зориулсан тусгай сургалтыг 2025 оны 11 сараас 3 сарын хугацаанд зохион

байгуулсны үндсэн дээр багш нар болон суралцагчдын зүгээс сургалтын чанарыг сайжруулах тодорхой санал гарсныг танилцуулбал:

- Хичээл хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах
- Сургалтын тусгай хөтөлбөр, төлөвлөгөө боловсруулах
- Хөтөлбөр нь шалгалттайгаа уялдсан байх
- Орчуулга, хэлмэрчилгээний бодит жишээг түлхүү ашиглах зэрэг болно.

ОНОЛЫН ҮНДЭСЛЭЛ

Эдгээр бодит шаардлагын үндсэн дээр орчуулагч, хэлмэрчийн эх хэлний мэдлэг чадвартай холбогдох судалгааны бүтээлүүдийг авч үзье.

Дэвиес, Бентахила нар хэл эзэмшихүй (language possession) нэг хэлийг эх хэл, өөрийн хэл хэмээн авч үздэгт шүүмжлэлтэй хандаж, хэл бол тогтвортой зүйл бус, харин нийгмийн хэрэглээ, харилцааны орчин, соёлын оролцоо, хувь хүний туршлагаас шалтгаалан өөрчлөгдөж, олон түвшинд эзэмшиж болдог динамик үзэгдэл учраас олон хэлтэй (biligual/multilingual) хүмүүсийн бодит байдлыг хэл эзэмших гэдэг ойлголтоор бүрэн илэрхийлж чадахгүй гэж үзсэн байдаг (Davies and Bentahila 1989). Энэ нь олон соёлт, олон үндэстнээс бүрэлдсэн орчны хувьд оновчтой байж болох боловч манайх шиг нэг соёлт, нэгдмэл цул үндэстнээс бүтэж бүрэлдсэн улсын хувьд шууд дагахуйц баримтлал болж чадахгүй нь тодорхой юм. Тэгвэл, Покорн “зөвхөн эх хэл рүүгээ орчуулах” дискурсийг задлан шинжилж, орчуулгын чанар нь аль хэлнээс аль хэл рүү орчуулж байгаа гэдэг чиглэлээс илүүгээр, тухайн орчуулагчийн чадвар, туршлага, мэргэжлийн нөхцөлөөс хамаарна, олон хэлний орчинд орчуулагчид гадаад хэл рүү сайн орчуулга хийдэг байдал олон улсын байгууллага, цөөн хүн ам хэлэлцдэг хэлтэн, мэргэжлийн орчуулгын зах зээлд түгээмэл гэжээ (Pokorn 200). Мэдээжээр, эх хэл рүү орчуулах нь сайн, эсвэл гадаад хэл рүү орчуулах нь сайн гэж үзэх нь хэт явцуу бөгөөд орчуулагч аль хэлнээс аль хэл рүү орчуулах нь тухайн орчуулагчийн чадвараас л шалтгаална. Тэгэхлээр, бид эх хэл юм уу гадаад хэл гэдгийн эргэн тойронд бус, орчуулагчийн чадвар, орчуулгын чанарыг онцлох хэрэгтэй болов уу.

Тэгвэл, Соан орчуулагчийн эх хэл орчуулагчийн сургалтад ямар чухал үүрэгтэй болохыг онцолж, эх хэлний сайн мэдлэг, чадваргүйгээр орчуулга хийх боломж хязгаарлагдахад хүрнэ гэдгийг нотлоход хувь нэмрээ оруулжээ (Soang 2016). Тэр бээр орчуулга нь зөвхөн гадаад хэлний мэдлэг бус, харин эх хэлээрээ илэрхийлэх, найруулах, задлан тайлбарлах чадвар бөгөөд эх хэлийг утгыг задлах (comprehension), дахин илэрхийлэх (re-expression), соёлын үүднээс тайлбарлах (cultural interpretation) бүх шатанд их ашигладаг хэмээн үзэж эх хэлний үгийн баялаг муу, найруулгын мэдлэг сул, өгүүлбэрийн бүтэц, логик зохион байгуулалт хангалтгүй бол гадаад хэл хэдий сайн байвч орчуулга чанаргүй болно гэж үздэг.

Орdoneз-Лопез судлаачид эх хэлийг зөвхөн хэрэгсэл бус, орчуулагчийн мэргэжлийн чадамжийн үндэс гэж үздэг бол олон оюутан эх хэлээ бус, гадаад хэл илүү чухал гэж үзэх хандлагатай, тэрхүү хандлагын улмаас эх хэлээ сайн сурахыг чухалчилдаггүй байдлыг судалсны үндсэн дээр оюутнуудын эх хэлээ хэрхэн үнэлж, эх хэлэндээ хэрхэн хандаж байгаа байдал нь тэдний орчуулгын чадварт шууд нөлөөлж, хэрэв дутуу үнэлж байвал орчуулгын чанарт сөргөөр нөлөөлж байна хэмээн үзжээ (Ordoñez-López (2025).

Орчуулгын чадвар олон зүйлээс бүрдэх бөгөөд орчуулах явцад тэд бүгд нэгдмэл байдлаар оролцдог (Albir 2015). Өөрөөр хэлбэл, Мона Бэйкерийн дурдсанчлан, юуг хэрхэн орчуулах вэ гэдэг шийдвэр зөвхөн үгийг зөв оноох төдийгөөр бус, илүү өргөн хүрээнд харилцааны болон соёлын хүчин зүйлсээр тодорхойлогдоно (Baker 2018). Мөн Кирали орчуулагчийн чадамжийг урьдчилан тогтоосон “ур чадварын жагсаалт” хэлбэрээр бус, харин бодит орчуулгын орчин нөхцөл, хамтын ажиллагаа, туршлагаас аажимдаа бий болж хөгждөг, хөдлөнгө шинжтэй үйл явц (emergent phenomenon) хэмээн үзэх хандлагыг дэвшүүлсэн буй (Kiraly 2013).

Ийм учраас, сүүлийн үед *хамаарлын онол* (relevance theory) чухал үүрэг гүйцэтгэж байна гэж хэлж болох юм. Тус онолын дагуу, орчуулгыг зөвхөн нэг хэлийг нөгөөд буулгаж байгаа явдал бус, харин танин мэдэхүйн (cognitive) болон шийдвэр гаргах (decision making) үйл явц гэж үзсэний үндсэн дээр, орчуулагчийн чадамжийг мэдээллийн хамаарал (relevance) болон мэргэшсэн байдлын (expertise) уялдаанд тайлбарладаг. Тухайлбал, орчуулга бол бичвэрийн утгыг ойлгоходоо хам сэдэв, зорилтот уншигч, соёлын мэдээлэл, харилцааны зорилго зэргийг ашиглан тасралтгүй таамаглал дэвшүүлж баталгаажуулдаг танин мэдэхүй үйл явц бөгөөд орчуулагч шийдвэрийг *автомат* (automatic) болон *ухамсарт* (controlled) хоёр түвшинд гаргадаг. Орчуулагчийн чадвар нь хэлний мэдлэг, стратегийн асуудал шийдвэрлэх чадвар, мэргэжлийн туршлага зэрэг олон хүчин зүйлээс бүрддэг тул тогтвортой (static) ур чадвар биш, харин тухайн нөхцөлөөс шалтгаалдаг хөдлөнгө (dynamic) танин мэдэхүйн тогтолцоо гэж үзэх шаардлагатай гэсэн санааг дэвшүүлжээ (Alves & Gonçalves 2003, 2007).

Келли орчуулгын сургалтын арга зүйг *эргэцүүлэн суралцахуй* (reflective practice)-д тулгуурлахыг санал болгосон буй (Kelly 2005). Уг бүтээлийн гол санаа нь орчуулагч бэлтгэх сургалтаар зөвхөн хэлний мэдлэгийг дамжуулах бус, харин суралцагчдыг өөрийнхөө орчуулгын үйл явцыг шинжлэх, үнэлэх, сайжруулах чадвартай болгох ёстой гэдэгт оршино.

Дээр дурдсаныг нэгтгэн авч үзвэл, орчуулагчийн ур чадварыг сайжруулахын тулд

- нэгд, хэрэглэгдэхүүний талаас тухайн тохиолдлын бодит жишээ, олон хэв маяг бүхий баялаг эх сонгох;
- хоёрт, орчуулагч, хэлмэрчийн зүгээс өөрийнхөө орчуулсан хэлмэрчилсэн байдлыг шүүн тунгаах, хянах, сайжруулах мэдлэг, чадвар эзэмшихийг зорих;
- гуравд, багш, чиглүүлэгчийн хувьд орчуулах, хэлмэрчлэх хэрэглэгдэхүүнийг ойлгож байгаа суурь мэдлэг, задлан тайлбарлаж байгаа үйл явцыг онолын үндэслэл, зөв болон буруу хэрэглэж байгаа учир шалтгааныг хэл, сэтгэхүй, соёл, хам сэдвийн онцлогтой уялдуулан чиглүүлж өгөхийг сургалтын гол онолын үндэслэл болгох нь зүйтэй байна.

СУРГАЛТЫН АРГУУД

Орчуулагч, хэлмэрчийн ур чадварыг сайжруулахад зориулсан сургалтын аргыг судлан танилцуулбал:

- *Олон нийтийн орчин дахь бичвэр* (Linguistic Landscape): Алгряни олон нийтийн орчинд буй тэмдэг, хаяг, зар сурталчилгаа зэрэг бодит бичвэрийг орчуулгын сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглаж, орчуулгын алдааг илрүүлэх, утга, хэв маяг, соёлын ялгааг задлан шинжлэх, дахин орчуулах, шүүн тунгааж үнэлэх зэрэг даалгавар өгч судлахад оюутнуудын эх хэл болон гадаад хэлний мэдлэг сайжирч, соёлын болон хам сэдвийн талаарх ойлголт дээшилж, стратегийн шийдвэр гаргах олон талт чадвар (linguistics, cultural, strategic competence) илүү хөгжжээ (Algryani 2022).
- Алвес, Магалхаес нар орчуулагчдын хийсэн олон хувилбар орчуулга, орчуулгын завсар, даалгаврын явцын мэдээлэл зэргийг бичил хөмрөг болгон цуглуулж ашигласан бөгөөд ний үр дүнд орчуулга хийх үйл явц (process) болон орчуулгын эцсийн эх (product) хооронд уялдаа холбоо байх ба тэрхүү уялдааг хөмрөгийн аргаар илрүүлэн зурагласны (mapping) үр дүнд орчуулагчийн шийдвэр гаргах, стратеги, алдааны шалтгааныг бодитоор тайлбарлах боломжтой гэж үзжээ (Alves & Magalhães (2004).
- Ж. Эрдэнэбат орчуулгын сургалтын *үгийн сан* (vocabulary)-ийн хэсгийг онцолж, үгийн утгыг зөв сонгох, олон утгатай үгийг тухайн хам сэдэвт нийцүүлэн орчуулах, нэр томьёо ба тогтсон хэллэгийг зөв хэрэглэх явдал хамгийн бэрхшээлтэй байгааг өгүүлж, арга зүйн үүднээс, шууд орчуулга хийх, хам сэдвээ хангалттай судлахгүй байх, суралцагчийн үгийн

сан баялаг бус байгаа нь энэ чиглэлд холбогдох алдааны шалтгаан болдог хэмээн үзжээ (Erdenebat 2020).

- Келли эргэцүүлэн суралцахуйгаар орчуулагчийн чадварыг *даалгавар, өөрийгөө эргэцүүлэх, багшийн чиглүүлэг, хамтын үнэлгээ, ахин дахин засах* гэсэн эргэх холбоонд суурилан хөгжүүлэх боломжийг бүтээлдээ өгүүлсэн бөгөөд түүний санал болгосон аргууд нь:
  1. Эргэцүүлэх туршлагатай болох (reflective practice). Орчуулгын шийдвэр, алдаа, стратеги, сонголтоо ухамсартайгаар задлан шинжилж, “Би яагаад ийм орчуулга хийв?” гэдгээ эргэцүүлэн тайлбарлаж сурах
  2. Үйл явцад суурилсан сургалт (process-oriented learning). Зөвхөн эцсийн бүтээгдэхүүн болсон хувилбараар бус, үйл явцаар үнэлэх. Үүний тулд ноороглох, эх нооргийг хянах, эцсийн эх гаргах, хөндлөнгөөс хянах, багшийн санал зэрэг эргэх холбоот аргуудыг ашиглана.
  3. Тухайлсан зорилгод нийцүүлэн орчуулах (task-based translation training): Олон хувилбартай орчуулга хийх, тодорхой цагт багтаан орчуулах, зорилтот уншигч болон эхийн хэв маягийг өөрчилсөн даалгавар өгөх.
  4. Алдаанд суурилсан шинжилгээ (Error-based analysis): Орчуулагчийн нийтлэг алдааг ангилах, тайлбарлах, засварлах, дахин орчуулах.
  5. Чадамжид суурилах (Competence-based approach): Орчуулагчийн хэлний чадвар, бичвэр боловсруулах чадвар, судалгааны чадвар, технологийн хэрэглээ, мэргэжлийн ёс зүй зэрэг чадамжийг хэсэгчлэн хөгжүүлэх.
  6. Өөрийн санд суурилсан сургалт (Portfolio-based learning): Өөрийнхөө орчуулгын санг бүрдүүлж, алдаа оноо, ахиц дэвшил, өөрчлөлтөө баримтжуулах зэрэг юм (Kelly 2005).
- Кирали бодит орчуулгын нөхцөлд ойр даалгавар ашиглах, суралцагч өөрийн орчуулах үйл явцыг эргэцүүлэх, багаар хэлэлцэх, дүрэмд бус туршлагад суурилсан сургалтын аргуудыг дэмжсэн байдаг (Kiraly 2013).
- Климцак-Павлак соёл хоорондын чадамжийн үүргийг чухалчилж, орчуулга бол нэг хэлийг нөгөөгөөр солих төдий бус, соёлын утга, нийгмийн норм, харилцааны хэв маяг, далд утгыг зөв тайлбарлах шаардлагатай учир соёлын ялгааг таних, соёлын утгыг тайлбарлах, зорилтот соёлд тохируулан дахин найруулах, соёлын эвгүй байдлаас зайлсхийх чадварыг хөгжүүлэх нь зүйтэй болохыг өгүүлжээ. Эдгээр чадварыг хөгжүүлэхэд соёлын зөрчилтэй жишээг задлан шинжлэх (case study), бодит бичвэр ашиглах (authentic text), соёлыг харьцуулах (comparative cultures), эргэцүүлэн хэлэлцэх (reflective discussion) арга санал болгосон буй (Klimczak-Pawlak (2018)
- Соан орчуулгын сургалтад эх хэлээр найруулан бичих, эхийг хувиргах, дахин найруулах, эх хэлээрх алдааг засах аргуудыг хэрэглэх хэрэгтэй гэж үздэг (Soan 2016).
- Янь, Пань, Ван нар орчуулагч, хэлмэрч бэлтгэх сургалтыг тоон шинжилгээ болон суралцаг төвтэй өгөгдлийн судалгаанд тулгуурлан системтэйгээр судалж, орчуулагчийн сургалтыг баримт нотолгоонд суурилсан судалгааны талбар болох талаас нь судалсан байдаг (Yan, PA, Wang 2018). Тэд судалгаандаа орчуулах даалгавар өгөх, хугацаа, нөхцөлийг өөрчлөх, гүйцэтгэлийг харьцуулах, орчуулах явцдаа юу бодож байгаагаа тайлбарлах, орчуулгын хөмрөг бүрдүүлэх зэрэг аргыг хэрэглэжээ.

Дэвшүүлж буй эх хэлний сургалтын хөтөлбөр

Дээрх онолын үндэслэл, сургалтын аргад суурилан орчуулагч, хэлмэрчийн эх хэлний мэдлэг, эх хэлээр мэргэжлийн түвшинд сэтгэх, задлан шинжлэх, найруулах, тухайн тохиолдолд

тохируулан эх хэлээр илэрхийлэх чадварыг дээшлүүлэхийн тулд дараах таван модуль, арван зургаан сургалтын арга зүйг санал болгож байна.

Сургалтын бүрэлдэхүүн 1.

Эх хэлний суурь мэдлэг ба орчуулгын үндэс

Монгол хэлээр үг үсгийн алдаагүй бичих чадвараас гадна тухайн салбарын мэргэжлийн нэр томьёо, эх хэлний хэлц хэллэгийг ойлгох, тайлбарлах, хийсвэрлэн сэтгэж, тухайн нөхцөлд бага цагт үр бүтээлтэй бичих буюу ярих чадвар дадалтай болоход чиглэнэ.

Эзэмших мэдлэг, чадвар

- Орчин цагийн монгол хэлний эсвэл орчуулж буй эх зохиогдох үеийн монгол хэлний онцлогийг зохих хэмжээнд эзэмшсэн байх
- Ярианы хэлний үгийг ялгаж ойлгодог, хэрэглэдэг байх
- Шог хошин сэдвийг ойлгодог байх
- Үндэстний онцлогтой үг, соёл, зан заншлын холбогдолтой үг хэллэг, хэлцийг ойлгодог, тайлбарладаг байх
- Монгол хэлний хэмнэх, хийсвэрлэх, товчлох аргыг мэддэг байх
- Хийсвэр, хүнд ойлгомжгүй мэт хэлц, өвөрмөц хэллэгийг эх хэлээрээ энгийн, ойлгомжтой тайлбарлаж, хүнд ойлгогдохоор бичиж эсвэл ярьж чаддаг байх.

Эдгээр чадварыг сайжруулахын тулд дараах аргуудыг хэрэглэж болно.

Сургалтын арга:

1. Эх хэлээр ажиллах: Эх хэлний бүтэц, зүй тогтол, дүрмийг онолын мэдлэг, хэрэглээтэй хослуулан тайлбарлах, бичвэрийн утга, бичлэг, найруулгыг задлан шинжилж, шүүн тунгаах, хянах засах
2. Олон нийтийн орчин дахь бичвэр, хаяг, зар сурталчилгаа зэрэг бодит бичвэрийг ашиглах
3. Алдаатай орчуулгыг засварлах

Сургалтын бүрэлдэхүүн 2.

Эхийн олон хэв маяг

Нэг эхийн юм уу нэг илэрхийлэмж утгыг албан хэргийн, эрдэм шинжилгээний, нийтлэлийн, уран зохиолын, бодлогын, харилцан ярианы гэх мэт найруулгын олон янзын түвшинд хувиргаж, янз бүрийн хэв маягаар илэрхийлж сурах чадварыг чухалчилна. Үүнд, бичиж найруулахаас гадна биеийн хэлэмж, дохио зангааг ч багтааж үзнэ. Жишээлбэл, нэг өгүүлбэрийг хуульч, сэтгүүлч, дипломат, судлаач, оюутан сурагч, хүүхэд зэрэг янз бүрийн ажил мэргэжил, хүмүүсийн байр сууринаас эхийг дахин найруулж бичих, ярьж илэрхийлэх зэргийг сургалтын агуулгад багтааж болно.

Эзэмших мэдлэг, чадвар

- Эхийг найруулгын олон түвшин хувирган бичих
- Эхийн найруулгыг өөрчилж бичих
- Үг хэл, биеийн хэлэмж, дохио зангаагаар тодорхой утга санааг илэрхийлэх

Сургалтын арга:

1. Эхийн хувиргал (Paraphrasing drills)
2. Найруулгын төрлийг өөрчлөх (Register-switch)
3. Дүрд хувирах (Role play simulation)

Сургалтын бүрэлдэхүүн 3.

Дискурс ба логик бүтэц

Эхийг учир шалтгааны дараалал, дискурсийн уялдаа холбоонд тулгуурлан засаж найруулах, хянан магадлах чадвартай болоход чиглэсэн модуль.

Эзэмших мэдлэг, чадвар

- Шалтгаан, үр дагаврыг ялган тайлах
- Сэдэв ба хам орчны хамаарал, уялдааг тодорхойлох
- Эсрэгцүүлэх, харьцуулах талбараа олж чаддаг байх
- Мэдээллийг зөв дараалалд оруулж чаддаг байх
- Монгол хэлээр учир шалтгааны холбоо харилцаанд сэтгэж найруулах бичих, эсвэл зохион ярих

Сургалтад хэрэглэх аргууд:

1. Өгүүлбэрийг зөв дараалалд оруулах
2. Бичвэрийг зөв дараалалд оруулан эвлүүлэх
3. Эхийг зорилгодоо нийцүүлэн зохиомжлох

Сургалтын бүрэлдэхүүн 4.

Орчуулгын хэл

Эх хэлээрээ орчуулах, хэлмэрчлэхдээ түүнийг гадаад хэлний талаас харвал, бас нэг гадаад хэл юм гэж үзэж, задлан шинжлэх чадварт суралцах буюу орчуулгаас үүдсэн алдааг олж харах, түүнийг эх хэлний зүй тогтолд нийцүүлэн засах чадвар эзэмшихэд чиглэсэн модуль болно.

Эзэмших мэдлэг, чадвар, хандлага

- Нэр томъёо эх хэлэндээ хэр оновчтой, нийцтэй байгааг нягтлах, өөрийн хувилбарыг дэвшүүлэх
- Үг хэллэг нь эх хэлээр байгаа боловч гадаад хэлний дүрэм, бүтэц загварт автсан байдлыг буюу “орчуулгын хэл”-ийг олж илрүүлэх
- “Орчуулгын хэлээрх” өгүүлбэрийг эх хэлний зүй тогтолд нийцүүлэн “монголчлох”
- Эх хэлнийхээ үнэ цэн, онцлогийг танин мэдэж, эрхэмлэн чухалчлах

Сургалтад хэрэглэх арга:

1. Алдаан суурилсан сургалт (Error-based learning): Орчуулга, хэлмэрчилгээний түгээмэл алдааны сан бүрдүүлж ашиглах, өөрийн гэсэн “алдааны сан” бий болгох
2. Буцааж орчуулах (Back translation): Эх хэлнээс гадаад хэл рүү орчуулсан эхийг эргүүлээд уг эхийг нь үзэлгүйгээр эх хэл рүүгээ орчуулах
3. Эх бичвэр болон орчуулгыг харгуулан тулгах (Parallel text analysis)
4. Орчуулгыг харьцуулан шинжлэх (Comparative translation analysis): Орчуулгын олон хувилбарыг харьцуулж задлан шинжлэх

Сургалтын бүрэлдэхүүн 5.

Мэргэжлийн болон тухайлсан салбарын найруулга

Олон салбарын үг хэллэг, найруулгын дотоод учир шалтгааныг олж тогтоож сурах, найруулгын онцлогт нь суралцах, уг хэлбэрийг нь дагах, хадгалах аргуудыг зэрэг ч багтана.

Салбарын жишээ:

- Хууль, бодлого
- Олон улсын харилцаа
- Эдийн засаг
- Судалгааны өгүүлэл
- Хэвлэл мэдээллийн бичвэрүүд
- Уран зохиол, яруу найраг

Сургалтад хэрэглэх арга:

1. Найруулгын төрөл, хэлбэрийг задлах шинжлэх (Genre analysis): Эх бичвэрийн холбогдох салбар, найруулгыг тодорхойлох, шинжлэх
2. Дуурайн бичих (Style imitation): Жишиг эх бичвэр уншаад дуурайж бичих
3. Орчуулгын шүүн тунгаах шинжилгээ (Critical Discourse Analysis): буюу анализ хийх

ДҮГНЭЛТ

Энэхүү өгүүллээр дэвшүүлсэн орчуулагч, хэлмэрчид зориулсан эх хэлний сургалтын бүрэлдэхүүн хэсэг, сургалтын аргыг хэрэглэснээр, зөвхөн онолын мэдлэг, дүрэмд суурилсан байдлаар бус, эх хэлээрээ сэтгэж, эх хэлнийхээ зүй тогтолд нийцүүлэн орчуулах, хэлмэрчлэх хэрэглээг чухалчилж, тухайн сэдэв агуулгын хүрээнд орчуулж, хэлмэрчилж буй үйл явцыг эргэцүүлэн тунгаах, алдаа мэдгээ илрүүлэх, алдсан учир шалтгаанаа задлан шинжлэх, засаж сайжруулах, хянан магадлах үйл явцад суурилсан сургалт зохион байгуулах боломжтой.

Сургалтад гадаад хэл ба монгол хэлний ялгаа, хэлний сэтгэлгээний онцлогийг харьцуулах, жинхэнэ монгол эх бичвэр, түүний сайн орчуулга, монголын шилдэг нийтлэл, бодлогын баримт бүхий орчуулгуудыг ашиглах, орчуулагчдын алдааны сан бүрдүүлж, ашиглах, өөрийнхөө “алдааны хавтас” бий болгох, эх хэлний бүтэц, зүй тогтол, дүрмийг онолын мэдлэгийг хэрэглээтэй хослуулан тайлбарлах, бичвэрийн утга, бичлэг, найруулгыг задлан шинжилж, шүүн тунгаах, хянах засах зэрэг аргыг ашигласнаар, дараах үр дүнд хүрнэ хэмээн үзэж байна. Үүнд:

- Суралцагч эх хэлээрх бичвэрүүд дундаас орчуулгын эхийг ялган таньдаг болсон байна.
- Нэг өгүүлбэр, нэг эхийг олон янзаар найруулж чаддаг болсон байна.
- Орчуулгад гардаг түгээмэл алдааны талаарх ойлголттой болж, түүнийг засаж залруулах чадвартай болсон байна.
- Эх хэлээрээ зорилгодоо нийцүүлэн бичдэг болсон байна.
- Орчуулах ур чадвар сайжирч, орчуулах хэлмэрчлэх чанар тодорхой хэмжээгээр дээшилсэн байна.
- Монгол сэтгэлгээ болон эх хэлний зүй тогтлын уялдаа холбоог танин мэдэж, эрхэмлэн чухалчлах хандлага төлөвшсөн байна.

ОХМҮТ-ийн зүгээс орчуулагч, хэлмэрчийн дараа дараагийн сургалтын хөтөлбөрийг тус судалгааны үр дүнд тулгуурлан боловсруулж, хөтөлбөрийн дагуу сургалт зохион байгуулж эхэлсэн бөгөөд сургалтын үр дүнгийн харьцуулсан шинжилгээ хийж ажиллахаар төлөвлөж байна.

Товчилсон үг

МОАЧ - Монголын орчуулагчдын анхдугаар чуулган

ОХМҮТ - Орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэшлийн үнэлгээний төв

ОХМШ - Орчуулагч, хэлмэрчийн мэргэшлийн шалгалт (MAETI - Mongolia Accreditation Exam for Translators and Interpreters)

НОМ ЗҮЙ

Монгол хэлээр:

Аким, Г. 2012. “Махчилсан орчуулгаас монгол хэл минь ...”. *Эх хэл бичиг*. No. 3.

Бадраа, Ж. “Орчуулж болох бүхнийг орчуулах зарчимтай”. *Эх хэл бичиг*. No. 6. 54-56.

Балдан, Л. 2014. “Харь үг нутагшуулж, идээшүүлэхийг хичээх хэрэг юун”. *Эх хэл бичиг*. No.6. 23-26.

Баттогтох, Д. 2015. “Үгийн гарлын тайлбар үнэхээр элэг хөшөөх нь ээ”. *Эх хэл бичиг*. No. 12. 83-85.

Дулам, С. 2012. “Монгол хэл соёлыг минь мөхөөх гээд байна уу даа.” *Эх хэл бичиг*. No. 1. 8-12.

- Мөнхцэцэг, Н. 2014. “Харь хэлний гаж нөлөөг хязгаарлая”. *Эх хэл бичиг*. No. 7. 70-72.
- Нэргүй, Ж. “Гадаадаар нэрлээд сурчихсан 875 ухагдахууныг удахгүй бид монголоороо нэрлэнэ”.
Эх хэл бичиг. No. 7. 73-76.
- Отгонсүрэн, Д. 2012. “зөв сайхан найруулахын учир”. *Эх хэл бичиг*. No. 1.
- Өвгөнхүү, Б. 2013. “Гд-ийн гай”. *Эх хэл бичиг*. No. 3.
- Өнөрбаян, Ц., Л. Цэрэнчимэд. 2012. “Монгол хэлний үйлдэгдэх дагаврыг найруулгад зөв хэрэглэх асуудалд”. *Эх хэл бичиг*. No. 1. 49-54.
- Пүрэв-Очир, Б., Л. Цэрэнчимэд. 2013. “Монгол хэлний үйл үг бүтээх -д дагаврын эргэн тойронд”.
Эх хэл бичиг. No. 3.
- Ринчен, Б. (1991). *Марк Твенний минь махы нь идэж дээ*. Улаанбаатар.
- Ринчен, Б. (2008). “Орчуулгын чанарыг дээшлүүлэх тухай”. *Монгол хэл бичгийг сайжруулах бодлогын өгүүлэл*. 3-р дэвтэр. 104-149.
- Чоймаа, Ш. 2009. “Хэлний экологи”. *Монгол судлал*, XXX (318), 125-135.
- Шагдарсүрэн, Ц. (2007, 2010, 2012, 2022). *Эх хэлээ эвдэхгүй юм сан*. Улаанбаатар. Битпресс.
- Шархүү, А. 2014. “Мохоо орчуулгаар монгол хэлээ буртагласаар”. *Эх хэл бичиг*. No. 5. 66-69.

Гадаад хэлээр:

- Albir, A. H. (2015). The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training. *Meta. Journal des traducteurs Translators' Journal*. Volume 60, Number 2, August 2015, p. 256–280.
- Algyani, A. (2022). The use of linguistic landscape as a training resource for developing students' translation competence. *World Journal of English Language*, 12(6), 274.
[dx.doi.org/10.5430/wjel.v12n6p274](https://doi.org/10.5430/wjel.v12n6p274)
- Alves, F., & Gonçalves J. L. (2003). A relevance theory approach to the investigation of inferential processes in translation. In Alves, Fabio (Ed.), *Triangulating translation: Perspectives in process-oriented research* (pp.11-34). Amsterdam: John Benjamins.
- Alves, F., & Magalhães, C. (2004). Using small corpora to tap and map the process-product interface in translation. *TradTerm*, 10, 179-211. doi.org/10.11606/issn.2317-9511.tradterm.2004.47162
- Alves, F. (2005). Bridging the gap between declarative and procedural knowledge in the training of translators: Meta-reflection under scrutiny. *Meta*, 50(4), 1-25. doi.org/10.7202/019861ar
- Alves, F., & Gonçalves J. L. (2007). Modelling translator's competence: Relevance and expertise under scrutiny. In Yves Gambier, Miriam Shlesinger & Radegundis Stolze (Eds.), *Translation studies: Doubts and directions. Selected papers from the IV Congress of the European Society for Translation Studies* (pp.41-55). Amsterdam: John Benjamins.
- Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*.
- Davies, E & Bentahila, A 1989, 'On mother and other tongues: the notion of possession of a language,' *Lingua*, vol. 78, pp. 267-293.
- Egshig, Sh., Gundsambuu, S., Bat-Uchral, G., Davaasuren, B., Demberelmaa, B., Erdenenaran, G., Munkh-Uchral, E., Nerguijargal, B., Purevsuren, B., Selengemurun, Ch. & Soyol, L. (2024). “Exploring translation competence: An experimental study with translators and foreign language teachers in Mongolia.” *Current Trends in Translation Teaching and Learning E,11*. WoS indexed. <https://doi.org/10.51287/cttl202445>
- Erdenebat J. (2020). Vocabulary Translation teaching practices and Challenges, *Translation Studies*, Research series No. 08(529) pp.216-220. Ulaanbaatar: Udam Soyol LLC
- Kelly, D. (2005). *A handbook for translator trainers: A guide to reflective practice*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kiraly, D. (2013). Towards a view of translator competence as an emergent phenomenon: Thinking outside the box(es) in translator education. In D. Kiraly, S. Hansen-Schirra & K. Maksymski

- (Eds.), *New prospects and perspectives for educating language mediators* (pp.197-224). Narr Verlag.
- Klimczak-Pawlak, A. (2018). Intercultural competence in translator training. *Translatorica & Translata, 1*, 103-114. doi.org/10.18778/2544-9796.01.10
- Munday, Jeremy. (2016). *Introducing Translation Studies*.
- PACTE Group (2003). *Building a Translation Competence Model*.
- Pilar Ordóñez-López, (2025) Translation Students' Attitudes towards Their Native Language (L1): An Understudied Area, *Interpreter and Translator Trainer*, v19 n1 p46-69 2025
- Pokorn, NK 2000, 'Translation into a non-mother tongue in translation theory: deconstruction of the traditional,' in A Chesterman, N Gallardo San Salvador & Y Gambier (eds), *Translation in context: Selected contributions from the EST Congress, Granada, 1998*, John Benjamins, Amsterdam, pp. 61-72.
- Pokorn, NK 2005, 'Challenging the traditional axioms: translation into a non-mother tongue,' John Benjamins, Amsterdam.
- Shreve, G. (1997). Cognition and the evolution of translation competence. In J. H. Danks., G. M. Shreve., S. B. Fountain & M. K. McBeath (Eds.), *Cognitive processes in translation and interpreting* (pp.120-136). Thousand Oaks: Sage.
- Soang, Lih-Lirng (2016). Translation Teaching: The Importance of the Translator's Native Language *Open Journal of Modern Linguistics*, 2016, 6, 247-254 Published Online August 2016 in SciRes. <http://www.scirp.org/journal/ojml> <http://dx.doi.org/10.4236/ojml.2016.64027> Tamkang University, Taiwan Received 14 June 2016; accepted 16 July 2016; published 19 July 2016.
- Stansfield, C.W., Scott, M.L., & Kenyon, D.M. (1992). The measurement of translation ability. *The Modern Language Journal*, 76/(4), 455-467. <https://doi.org/10.2307/330046>
- Yan, J., Pan, J., & Wang, H. (2018). *Research on translator and interpreter training: A collective volume of bibliometric reviews and empirical studies on learners*. Singapore: Springer Nature.